

УДК 7.071.2:159.952:[37.011.3-0510057.875:78]:001.891.3

Лун Цюянь

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ХУДОЖНЬО-ВИКОНАВСЬКА УВАГА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті структуровано проблему формування уваги в музично-педагогічній діяльності. Підкреслюється необхідність забезпечення такого процесу формування уваги майбутніх учителів музики, який впливає на ефективність сприймання та відтворення музичних образів. Виокремлено основні тенденції вирішення досліджуваної проблеми психолого-педагогічною наукою. З'ясовано, що формування уваги майбутніх фахівців залежить від специфіки музично-педагогічної діяльності. Схарактеризовано змістове наповнення дефініції «художньо-виконавська увага майбутніх учителів музики».

Ключові слова: увага, музично-педагогічна діяльність, художньо-виконавська увага, учитель музики.

Постановка проблеми. Актуалізація проблеми підготовки фахівців музичного мистецтва як пропагандистів і носіїв національної культурної спадщини мотивується необхідністю з'ясування кращих якостей педагога-професіонала як суб'єкта пізнання, здатного до постійного фахового зростання. У розв'язанні цих завдань велику роль відіграють ресурси людської психіки, зокрема увага, функція якої полягає в збиранні у фокус розумових сил людини та спрямуванні їх на розв'язання проблем, що постають перед нею [7, 317].

Саме зосередженість на об'єктах дає змогу поглибити бачення, деталізувати явища та успішно розв'язати проблему [7, 317].

Аналіз актуальних досліджень. У психолого-педагогічній літературі проблема уваги вважається однією з неоднозначних і багатоаспектних. Здійснення системного аналізу провідних теорій уваги (Л. Виготський, В. Вундт, П. Гальперін, У. Джеймс, М. Ланге, Т. Рібо, Д. Узнадзе та ін.), узагальнення існуючих підходів до інтерпретації самого поняття «увага» (Ф. Гоноболін, О. Лурія, С. Максименко, С. Рубінштейн, К. Сергєєв, В. Страхов, І. Страхов та ін.), вивчення особливостей уваги в процесі виконання окремих видів діяльності (І. Зязюн, Г. Єржемський, В. Кан-Калік, Г. Падалка, К. Станіславський, Ю. Цагареллі, Г. Ципін та ін.) дало можливість засвідчити той факт, що забезпечення успішності виконання кожної діяльності потребує сформованості відповідних видів і властивостей уваги.

Однак, опрацювання методологічної та методичної літератури з обраної теми, а також вивчення практичного досвіду організації навчального процесу з метою формування уваги як важливої професійної якості майбутнього вчителя музики дозволяють зробити узагальнення, що

в численних і вагомих надбаннях педагогічної науки означені питання розглянуті обмежено й мають резерви щодо більш повного розкриття.

Мета статті – висвітлити сутність поняття «художньо-виконавської уваги вчителя музики», розглянути основні особливості формування означеного феномену в процесі музично-виконавської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сучасні вимоги до продуктів як матеріальної, так і інтелектуальної діяльності потребують підвищення ефективності, що забезпечується зокрема вмінням особистості зосереджувати увагу на її виконанні.

У психолого-педагогічній науці проблема уваги є однією з найскладніших і характеризується різноманітністю підходів щодо її з'ясування. Важливими в даному контексті є праці науковців (В. Вундт, У. Джеймс, М. Ланге та ін.), які здійснили значний внесок у розробку проблеми уваги.

Психологи розглядають сутність поняття уваги як: пізнавальний психічний процес (Л. Веккер, Г. Юрчинська та ін.); необхідну ознаку всіх пізнавальних процесів (Ф. Гोनоболін, С. Рубінштейн та ін.); психічний акт (Л. Виготський, Д. Узнадзе та ін.); особливу форму психічної діяльності (С. Максименко, Є. Міпер'ян та ін.) тощо.

Слід зазначити, що розглянуті нами трактування сутності «уваги» зазнали переосмислення та певних трансформацій відповідно до історичного розвитку психолого-педагогічної науки. Так, М. Добринін висвітлює увагу з точки зору категорії особистості й діяльності та розуміє під увагою «спрямованість і зосередженість психічної діяльності» [3, 117].

Тільки зосередження уваги впливає на активність думки, що є важливим у процесі навчання. Зазначена тенденція проглядається в більш сучасному трактуванні поняття уваги Г. Щокіним, який тлумачить її як «спрямованість і зосередженість свідомості на певних об'єктах чи певній діяльності за умов відволікання від усього іншого» [5, 37].

Вітчизняні автори (В. Лозниця, С. Максименко, Є. Міпер'ян), погоджуючись із тим фактом, що увага виражається в спрямованості й зосередженості, до того ж, визначають її як форму психічної діяльності людини. Так, С. Максименко доводить, що «увага – це особлива форма психічної діяльності, яка виявляється в спрямованості й зосередженості свідомості на значущих для особистості предметах, явищах навколишньої дійсності або власних переживаннях» [4, 125].

Наступна тенденція у вирішенні проблеми уваги віддзеркалена в роботах науковців (О. Петровський, К. Сергєєв, О. Столяренко), які пов'язують розуміння сутності уваги з активністю особистості.

Надзвичайно вагомими в нашій роботі стали фундаментальні позиції Л. Виготського, який доводить, що найпростіші акти уваги починаються з установочних реакцій, які зводяться до різних органів сприйняття. Вищі форми уваги, які розвиваються в процесі культурного становлення дитини, можуть формуватися лише в процесі навчання й виховання, тому що в

педагогічному процесі установка є однією з необхідних умов здійснення можливого впливу на дитину [1, 153].

Вирішення проблеми формування уваги майбутніх учителів музики передбачає з'ясування питань щодо: професіоналізації уваги в процесі виконання окремих видів діяльності (І. Зязюн, Г. Єржемський, К. Станіславський, Ю. Цагареллі, Г. Ципін та ін.); формування уваги в процесі навчання (Б. Ананьєв, М. Добринін, О. Леонтєв, С. Максименко та ін.). Видатні просвітителі (Ю. Бабанський, Я. Коменський, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський) вказували на важливість формування уваги як необхідної здібності особистості, що впливає на ефективність навчальної діяльності.

Отже, не дивлячись на різноманітність підходів у психолого-педагогічній літературі щодо проблеми формування уваги, науковці вказують на роль уваги в навчальному процесі, оскільки сформована увага робить діяльність активною, організованою. Без активної уваги неможлива й будь-яка виконавська та педагогічна діяльність, адже вони вимагають якості й чіткості, потребують спрямованості й зосередженості свідомості.

Опрацювання психолого-педагогічної та мистецькознавчої літератури свідчить про постановку проблеми уваги в діяльності вчителів музики ще на початку ХХ століття, яка знайшла відображення в працях знаних психологів, музикантів, педагогів і акторів. Питання уваги розглянуті в працях музичних психологів Л. Виготського, В. Петрушина, П. Скляр, М. Старчеус, Б. Теплова, Н. Тихомирової, Ю. Цагареллі та ін. У роботах М. Жижині, Г. Когана, Г. Прокоф'єва аналізуються психолого-педагогічні проблеми формування уваги музикантів-виконавців. Важливість уваги в процесі музично-педагогічного спілкування підкреслював Г. Ципін. На особливу роль уваги в музичній діяльності вказували відомі музиканти й педагогі-практики Б. Асаф'єв, Л. Ауер, І. Гофман, М. Курбатов та ін.

Аналіз музикознавчої та психолого-педагогічної літератури свідчить про наявність значного інтересу до питання розвитку уваги особистості у відповідних мистецьких сферах. Разом із тим, існує незначна кількість професійно спрямованих праць, які б торкалися проблеми формування уваги майбутніх учителів музики в процесі їх фахової підготовки у вищих навчальних закладах. Необхідно зазначити, що наукові дослідження проблеми формування уваги в різних видах діяльності, переконують, що немає і не може бути єдиного рецепту з формування уваги для всіх видів людської діяльності, це пояснюється тим, що кожна діяльність специфічна за своїм змістом. Відтак, вирішення проблеми формування уваги майбутніх учителів музики доцільно розглядати з огляду особливостей музично-педагогічної діяльності вчителя музики в школі, беручи за основу результати теоретичних, практичних і експериментальних досліджень із психолого-педагогічних, музикознавчих і мистецтвознавчих галузей.

Специфіка формування уваги майбутнього вчителя музики зумовлена своєрідністю музично-педагогічної діяльності, складність якої

полягає в тісному взаємозв'язку фахових знань і вмінь як музичного, так і педагогічного профілю.

У процесі організації слухання музики, сприйняття інструментального, вокального або хорового твору, майбутній учитель музики повинен уміти «спостерігати музику» (Б. Асаф'єв) і скеровувати «спостереженнями музики» учнів. І. Глебов підкреслює, що даний процес призводить до загострення слухових вражень (реакцій на слухові подразнення), а в подальшому сприяє розвитку надзвичайно важливої властивості – слухової уваги. За словами І. Глебова, «напруження слухової уваги під час сприйняття-спостереження музики дає можливість вловлювання – серед безперервного музичного руху – зв'язку одного з іншим і взаємодії всіх елементів, які обумовлюють процес звучання», відтак, «увага слуху повинна бути спрямована на усвідомлення ступенів тяжіння тону до тону, акорду до акорду, ряду акордів і мелодій до іншого ряду тощо» [2, 14].

Музично-педагогічна діяльність передбачає формування художньо-комунікативної уваги вчителя, яка набуває схожості емоційно-естетичним началом з акторською увагою. У плані техніки управління увагою, К. Станіславський вказує на значення великого, малого, середнього кола в процесі зосередження [2]. Важливою цінністю є «пересувне коло уваги» у спілкуванні вчителя музики, який керує своєю увагою, надає їй необхідної професійної спрямованості.

У процесі музично-педагогічного спілкування увага вчителя виступає в якості компонента «творчого натхнення», служить основою організації захоплюючого за змістом і формою уроку музики. Б. Тепловим експериментально доведено, що «психологічна природа творчого натхнення тісно пов'язана з проблемою уваги», а концентрація уваги розглядається як основна ознака натхнення [5].

Особливу цінність в оволодінні музично-педагогічним фахом відіграє сформованість у майбутніх учителів музики звичної мимовільної уваги (за Ю. Дормашевим), оскільки окремі вчені називають її професійною (І. Страхов), педагогічною (І. Зязюн, В. Кан-Калік) увагою.

Цінною для нашого дослідження є позиція відомого науковця сучасності Г. Падалки, яка наголошує на необхідності розвивати в учителя музики діагностичну увагу, що є «необхідною складовою втілення особистісного підходу до мистецької освіти» [6, 76], що полягає в умінні педагога охоплювати як виконавсько-технічні можливості учня, так і особливості його всебічного музичного розвитку.

Разом із тим учена зазначає, що однією з важливих вимог уроку мистецтва є розвиток художньої уваги, формування якої пов'язане як із процесами мистецтва, так і з прикладними аспектами його творення. Специфіка даного виду уваги визначається здатністю особистості до зосередження, глибокого входження в образну сутність музичного твору [6, 227].

Формування уваги на заключному етапі музично-виконавської діяльності, а саме, у процесі сценічного виступу, набуло широкого

теоретичного вивчення й експериментального дослідження в працях науковців (Л. Бочкарьова, К. Станіславського, Ю. Цагареллі та ін.), які виокремлюють увагу як одну з найважливіших властивостей творчої особистості актора, музиканта-виконавця тощо. Натомість, у зазначених роботах таку увагу називають сценічною увагою, яку Ю. Цагареллі визначає, як «зосередженість музиканта-виконавця під час інтерпретації на тих чи інших об'єктах, пов'язаних із процесом виконання [8, 168].

Отже, аналіз значної кількості психолого-педагогічних праць щодо визначення поняття «увага», узагальнення теоретичного та практичного досвіду у сфері теорії та методики музичного навчання, дали можливість запропонувати визначення художньо-виконавської уваги вчителя музики як форми психічної діяльності, що передбачає зосередженість на процесах сприймання та художньо-образного виконання музики, спрямованість на їх організацію, контроль і регулювання.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Результати проведеної роботи дають можливість сформулювати висновок про необхідність і своєчасність розгляду проблеми формування уваги майбутніх учителів музики та дозволяють висвітлити низку питань щодо з'ясування сутності художньо-виконавської уваги вчителя музики; розглянути основні ознаки означеного феномену та особливості його формування в процесі музично-виконавської діяльності.

Насамкінець підкреслимо, що дана робота актуалізує далеко не все коло питань у контексті обраної тематики. Вимагають подальшої наукової розробки питання щодо методичного забезпечення формування уваги в процесі мистецького навчання майбутніх фахівців тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
2. Глебов И. Музыка в современной образовательной школе / Игорь Глебов // Вопросы музыки в школе. – Л. : Изд-во Брокгаузен-Ефрон, 1926. – С. 9–28.
3. Добрынин Н. Ф. Психология : метод. пособие для заочников пед. инст. / Н. Ф. Добрынин. – М. : Гос. учебно-пед. изд-во МП РСФСР, 1950. – 160 с.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. пос. / С. Д. Максименко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
5. Основы психологических знаний : учебное пособие / авт.-сост. Г. В. Щекин. – М. : МЗУУП, 1994. – 112 с.
6. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Галина Микитівна Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
7. Прокофьев Г. П. Формирование музыканта-исполнителя / Г. П. Прокофьев. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 480 с.
8. Цагарелли Ю. А. Психология музыкально-исполнительской деятельности : учебное пособие / Ю. А. Цагарелли. – СПб. : Изд-во «Композитор* Санкт-Петербург», 2008. – 368 с.

РЕЗЮМЕ

Лун Цюянь. Художественно-исполнительское внимание будущих учителей музыки: теоретический аспект.

В статье структурировано проблему формирования внимания в музыкально-педагогической деятельности. Подчеркивается необходимость обеспечения такого процесса формирования внимания будущих учителей музыки, который влияет на эффективность восприятия и воспроизведения музыкальных образов.

Выделены основные тенденции решения исследуемой проблемы психолого-педагогической наукой:

- внимание выражается в направленности и сосредоточенности, к тому же, определяют ее как форму психической деятельности человека;*
- понимание сущности внимания с активностью личности.*

Установлено, что формирование внимания будущих специалистов зависит от специфики музыкально-педагогической деятельности, сложность которой заключается в тесной взаимосвязи профессиональных знаний и умений как музыкального, так и педагогического профиля.

Музыкально-педагогическая деятельность предполагает формирование художественно-коммуникативного внимания учителя, которая приобретает сходство эмоционально-эстетического начала с актерским вниманием. Особую ценность в овладении музыкально-педагогической специальностью играет сформированность у будущих учителей музыки привычного произвольного внимания. Г. Падалка подчеркивает необходимость развивать у учителя музыки диагностическое внимание. Одним из важных требований урока искусства является развитие художественного внимания.

Охарактеризовано содержательное наполнение дефиниции «художественно-исполнительское внимание будущих учителей музыки». Анализ значительного количества психолого-педагогических работ по определению понятия «внимание», обобщения теоретического и практического опыта в области теории и методики музыкального обучения, позволили предложить определение художественно-исполнительского внимания учителя музыки как формы психической деятельности, предусматривает сосредоточенность на процессах восприятия и художественно образного исполнения музыки, направленность на их организацию, контроль и регулирование.

Ключевые слова: *внимание, музыкально-педагогическая деятельность, художественно-исполнительское внимание, учитель музыки.*

SUMMARY

Long Qiuyan. Artistic-performing attention of the future music teachers: the theoretical aspect.

The problem of formation of attention in musical and pedagogical activity is structured in the article. The need to ensure such a process of forming attention of the future music teachers, which affects the effectiveness of perception and reproduction of musical images, is emphasized.

The basic tendencies of the solution of the investigated problem by psycho-pedagogical science are singled out: attention is expressed in the direction and focus, moreover, defines it as a form of human mental activity; understanding of the essence of attention with the activity of the individual.

It is established that formation of attention of the future specialists depends on the specifics of musical and pedagogical activity, the complexity of which lies in the close interrelationship of professional knowledge and studies, both musical and pedagogical.

Musical-pedagogical activity presupposes the formation of an artistically communicative attention of the teacher, which acquires a similarity of the emotional and aesthetic principle with the actor's attention. Special value in the mastery of the musical and pedagogical specialty is played by the formation in the future teachers of music of the inoculated involuntary attention. H. Padalka stresses the need to develop a diagnostic attention in the music teacher. One of the important requirements of the art lesson is the development of artistic attention.

The content of the definition of "artistic-performing attention of the future music teachers" is characterized. The analysis of a considerable number of psychological and pedagogical works on the definition of the concept of attention, generalization of theoretical and practical experience in the field of theory and methodology of musical training, made it possible to propose a definition of the artistic and performing attention of the music teacher as a form of mental activity, that provides for concentration on the processes of perception and artistic execution of music, the focus on their organization, control and regulation.

Key words: attention, musical-pedagogical activity, artistic-performing attention, music teacher.